

طراحی مدل مفهومی اجرای الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

با تأکید بر بیانات رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی)

صبا اجاقی *

سید محمود آقایی فیروزآبادی **

چکیده

الگو نقشه جامعی برای حرکت در مسیر تعالی است و از این رو بررسی ابعاد و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر الگوی پیشرفت و توسعه با تأکید بر اسلامی و ایرانی بودن از اهمیت بالایی برخوردار است. الگوی پیشرفت باید کاملاً منطبق بر محیط آینده باشد تا بتواند از ناهموازی‌های آینده عبور کند و اثرگذار باشد. مساله این است که بسیاری از سندهای که در کشور تنظیم می‌شوند قابلیت اجرا ندارند و اغلب ظرفیت اجرایی شدن ندارند. علت هم این است که آرمان‌هایی که در این سندها آمده با آرمان‌های نسل بعدی که قرار است این سندها را اجرا کنند، همخوانی ندارند. به عبارتی ارزش شناختی ما با ارزش شناختی نسل بعدی متفاوت است. همچنین بررسی آثار و پیامدهای توسعه در کشور ما نشان می‌دهد که توسعه به سبک غربی از یک سو نتوانسته باعث توسعه و پیشرفت کشور گردد و از سوی دیگر نیز باعث کم‌رنگ شدن ارزش‌های اسلامی-ایرانی نیز شده است. دلیل این امر را باید در تفاوت بین مبانی، اقتضائات و غایات توسعه با مبانی و غایات جامعه‌ی اسلامی ایران جستجو کرد، لذا این امر ضرورت طراحی الگویی متناسب با جامعه اسلامی و ایرانی را ایجاد می‌کند. در این پژوهش با شناسایی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت به طراحی الگوی پیشرفت و توسعه متناسب با جامعه اسلامی ایران پرداخته می‌شود. در این پژوهش، که تأکید بر اجرایی شدن الگو در آینده است، ابتدا با مرور ادبیات نظری به بررسی مفاهیمی همچون پیشرفت، توسعه، الگوی اسلامی - ایرانی و همچنین ارتباط الگوی اسلامی-ایرانی با مفهوم پیشرفت و توسعه پرداخته

---

* دانشجوی دکتری، گروه آینده‌پژوهی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین،
ایران (نویسنده مسئول) Setareh_6968@yahoo.com

** دانشجوی دکتری آینده‌پژوهی، دانشگاه عالی دفاع ملی، تهران، ایران Aghaei.coom@gmail.com

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۲/۳۱

تاریخ دریافت: ۱۳۹۹/۲/۳

فصلنامه راهبرد، سال بیست‌ونهم، شماره نودوچهار، بهار ۱۳۹۹، صص ۶۷-۹۶

می‌شود. روش کاربردی مقاله روش کتابخانه‌ای، در چارچوب رویکرد تحلیلی - توصیفی و با کمک داده‌های خبرگانی معطوف به آینده می‌باشد. در این پژوهش، با توجه به بیانات مقام معظم رهبری شاخص‌های الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت در ۶ حوزه شاخص‌های سیاسی، اقتصادی، علم و فناوری، زیست‌محیطی، توسعه انسانی و شاخص اجتماعی و فرهنگی طبقه‌بندی و در نهایت مدل مفهومی جهت اجرای الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت با توجه به این شاخص‌ها طراحی و ارائه گردیده است.

واژه‌های کلیدی: الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، توسعه، آینده‌پژوهی، عدالت

مقدمه

الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، فصل جدیدی آغاز کرده است و اکنون سخن از اجرایی شدن است. این سند، نخستین سند راهبردی بلندمدت کشور است که نه تنها بایسته‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی‌های ملی در افق یک سده آینده را تعیین خواهد کرد، بلکه همه اسناد کوتاه‌مدت و میان‌مدت جاری را نیز متحول خواهد نمود (ساعد، ۱۳۹۰: ص ۱). در سال ۱۳۸۵، رهبر معظم انقلاب طراحی و تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت را به‌عنوان یک ضرورت برای کشور مطرح نمودند. ناکارآمدی الگوهای توسعه غربی و نیاز کشور به یک الگوی پیشرفت بومی و وجود ظرفیت‌های بالایی که در کشور برای رشد، توسعه و پیشرفت وجود دارد از دلایل طرح این موضوع می‌باشد. در همین رابطه ایشان معتقدند: «این الگو باید تدوین شود، باید روشن شود، باید ابعاد و زوایایش مشخص شود؛ این کار به طور کامل انجام نگرفته است و باید بشود. اما همین که ما فهمیده‌ایم که باید برگردیم به نقشه‌ی اسلامی - ایرانی، این خودش موفقیت بزرگی است. این موفقیت را امروز داریم. وقتی می‌گوییم الگوی ایرانی - اسلامی، یعنی یک نقشه‌ی جامع. بدون نقشه‌ی جامع، دچار سردرگمی خواهیم شد؛ همچنان که در طول این سی سال، به حرکت‌های هفت و هشتی، بی‌هدف و زیگزاگی مبتلا بودیم، این به خاطر این است که یک نقشه‌ی جامع وجود نداشته است» (بیانات مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹/۰۹/۱۰).

«تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت از ابعاد گوناگون، یک اتفاق نیک، مهم و بی‌سابقه در امر برنامه‌ریزی «توسعه» در کشور محسوب می‌شود. این

نقطه عطف تاریخی در ایران اسلامی، البته پدیده‌ای نوپاست، از این رو تبیین ابعاد مختلف آن برای ایجاد درکی مشترک، هماهنگ، روشن و شفاف از موضوع، ضروری است. ما باید پیشرفت را با الگوی اسلامی - ایرانی پیدا کنیم. چرا می‌گوییم اسلامی و چرا می‌گوییم ایرانی؟ اسلامی، به سبب اینکه بر مبانی نظری و فلسفی اسلام و مبانی انسان‌شناختی اسلام استوار است. چرا می‌گوییم ایرانی؛ چون فکر و ابتکار ایرانی، این را به دست آورده است.» این مطلب گزیده‌ای از بیانات مقام معظم رهبری در باب محوری‌ترین و مهم‌ترین مشکل امروز کشور یعنی «توسعه» و جهت‌گیری آن است. محوریت مقوله توسعه امری نیست که فقط محدود به سطوح بالای نظام سیاسی کشور باشد؛ چرا که مقوله توسعه و مفاهیم مرتبط با آن، همواره جایگاهی کلیدی در زندگی اجتماعی بشر دارد و از این روست که توسعه در شکل کلی خود، مهم‌ترین عنصر دگرگون‌کننده همه عرصه‌های حیات اجتماعی جوامع از جمله جامعه ما می‌باشد (قاضی‌زاده، ۱۳۸۹: ۳۲). توسعه در سایه، پاسخ‌گویی اجتماعی، درجه اثربخشی و بازدهی یک سازمان در برابر مسئولیت‌های اجتماعی آن است (استاردیوانت، ۱۹۷۷: ۱۰۵).

۱. مبانی نظری و پیشینه پژوهش

۱-۱. پیشرفت و توسعه

برای تدوین یا طراحی الگوی پیشرفت، نیاز به تعریف عملیاتی واژه‌هایی مانند پیشرفت، الگو و توسعه است تا اشتراک لفظی استعمال این واژه‌ها موجب برداشت‌های متفاوت از آنها نگردد. گرچه لغت پیشرفت مفهوم روشنی دارد، اما از واژه پیشرفت تعاریف مختلفی اراده شده است. برخی از اندیشمندان مفهوم پیشرفت و توسعه را یکی دانسته‌اند. مفهوم توسعه بار ارزشی و معنایی و الزامات خاص خود را دارد و واژه‌ی معروفی در متون اقتصادی بین‌المللی است که با مختصات و شاخص‌های معینی شناخته شده است. واژه پیشرفت در فرهنگ کمبریج، «حرکت به سوی وضعیتی بهبودیافته‌تر یا توسعه‌یافته‌تر یا موقعیتی جلوتر» (فرهنگ کمبریج، ۲۰۱۷) و در فرهنگ آکسفورد، «توسعه به سوی

شرایطی بهبود یافته تر و بالاتر» (فرهنگ آکسفورد، ۲۰۱۷) تعریف شده است. از نظر اصطلاحی نیز جانسون (۲۰۰۸) پیشرفت را فرایندی تجمعی تعریف می کند که در آن مرحله‌ی متأخر، همواره مرجح تر، بهتر و دارای کیفیتی بالاتر تلقی می شود (جانسون، ۲۰۰۸: ۷).

پیشرفت به مفهوم ترقی و رشد همه جانبه‌ی کیفی جهت رسیدن به جامعه‌ی مطلوب و مورد نظر است که توأم با معنویت و متکی بر فرهنگ، توسعه یافته است (علایی، ۱۳۹۰: ۱۴). پیشرفت عبارت است از فرایند حرکت از وضعیت موجود به سمت وضعیت مطلوب. بر این اساس، الگوی پیشرفت باید مشتمل بر سه امر باشد:

الف) تحلیل وضعیت موجود؛

ب) تبیین وضعیت مطلوب؛

ج) راهبرد حرکت از وضعیت موجود به مطلوب.

در تعریف توسعه، نکاتی را باید مدنظر داشت که مهم ترین آنها عبارتند از: اولاً، توسعه را مقوله ارزشی تلقی کنیم؛ ثانیاً، آن را جریان‌ی چندبعدی و پیچیده بدانیم و ثالثاً، به ارتباط و نزدیکی آن با مفهوم بهبود توجه داشته باشیم (ازکیا و غفاری، ۱۳۸۷).

در بهترین تعریف از توسعه، گذار از وضعیت موجود به وضعیت مطلوب به شکل همه جانبه یعنی توجه به همه ابعاد زیر مطرح می گردد:

الف - بعد اقتصادی، ایجاد ثروت و بهبودی وضع زندگی مادی و توزیع عادلانه امکانات.

ب - بعد اجتماعی، که بر مبنای امکانات بهزیستی (بهداشت، آموزش، مسکن و اشتغال) اندازه گیری می شود.

ج - بعد سیاسی، که ارزش‌هایی همانند حقوق بشر، آزادی‌های سیاسی و ... را در بر می گیرد.

د - بعد فرهنگی، که بر مبنای به رسمیت شناختن این واقعیت است که فرهنگ‌ها به افراد، هویت و ارزش شخصی اعطاء می کنند.

ه - بعد الگوی زندگی کامل، که به نظام‌های محتوایی، نمادها و باورهایی که با هدف نهایی زندگی و تاریخ مرتبط هستند، مربوط می‌شود.
و - بعد سلامت زیست محیطی (میر معزی، ۱۳۸۹).

۲-۱. مفهوم الگو

الگو، معادل کلمه مدل در زبان انگلیسی است. یک مدل، یک الگو، طرح، معرفی یا تشریح است که برای نشان دادن هدف اصلی یا کارکرد یک موضوع، سیستم یا مفهوم در نظر گرفته شده است. مدل‌ها می‌توانند دو نوع کارکرد توضیحی را که اساساً متفاوتند، انجام دهند: از یک سو، یک مدل می‌تواند توضیحی از یک بخش انتخاب شده از جهان باشد (سیستم هدف). از سوی دیگر، یک مدل می‌تواند یک نظریه را توضیح دهد؛ از این جهت که قوانین و اصول موضوعه آن را تفسیر کند. این دو مانع‌الجمع نیستند؛ زیرا مدل‌های علمی می‌توانند هر دو کارکرد را در یک زمان داشته باشند (میر معزی، ۱۳۸۹). در ادبیات علمی متعارف، مدل‌های داده‌ها و پدیده‌ها برای توصیف و تبیین پدیده‌ها یا داده‌های مربوط به واقع خارجی به کار می‌روند. بدیهی است این مفهوم از الگو یا مدل نمی‌تواند در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت مقصود باشد؛ زیرا این الگو برای توصیف و تبیین وضع موجود در ایران نیست بلکه برای تغییر و اصلاح آن است. آنچه تناسب بیشتری با بحث ما دارد، مدل‌های نظریه‌ای است؛ زیرا ما نیز درصدد تبیین یک نظریه هستیم، با این تفاوت که نظریه اسلامی - ایرانی پیشرفت به تبیین یک واقعیت یا پدیده یا سیستم خارجی نمی‌پردازد، بلکه اهداف و راهبردهای پیشرفت براساس احکام و آموزه‌های اسلامی و مطابق با شرایط ایران را تبیین می‌کند.

۳-۱. اسلامی بودن الگو

الگوی اسلامی پیشرفت، الگویی است که مبتنی بر مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلامی و در چارچوب حقوق و اخلاق اسلامی باشد. در هستی‌شناسی اسلامی، واقعیت به دو قسم مادی و مجرد تقسیم می‌شود و جهان از دو نظام علی و معلولی مادی و مجرد تشکیل شده است که با یکدیگر هماهنگند و

تدبیر هر دو به دست خداوند متعال انجام می‌شود.

در فلسفه اسلامی ابزارهای شناخت عبارتند از: حس و عقل و قلب. ادراکات شهودی که به وسیله قلب درک می‌شود و عقل، تصدیقات و مفاهیم ثانویه فلسفی و منطقی را درک می‌کند و حس، زمینه‌ساز درک مفاهیم حسی است. (مصباح، ۱۳۷۸: ۲۱۰). در خداشناسی، لیبرالیسم معتقد به اصل دئیسم است. براساس فلسفه دئیسم، خداوند منشأ جهان هستی است و طبیعت را براساس قانونمندی‌هایی، چنان به وجود آورده است که به صورت خودکار به حیات خود ادامه می‌دهد. در این بینش، خداوند پس از خلقت به هیچ وجه در امور جهان دخالت نمی‌کند؛ زیرا قوانین طبیعی که به وسیله آفریدگار در طبیعت گنجانده شده، چنان امور را پیش می‌برد که بهترین وضعیت به وجود می‌آید. البته قانونمندی، ویژه طبیعت نیست و قوانین معتبر جاودانی و جهانی بر کلیه پدیده‌های اجتماعی نیز مسلط است. در این فلسفه، خداوند مانند ساعت‌سازی است که پس از ساختن ساعت و راه‌اندازی‌اش، آن را رها می‌کند. بدین ترتیب، خداوند در چهره معماری بازنشسته نمایان می‌شود؛ معماری که پس از خلقت، کناری رفته، تنها به نظاره ساختمان باشکوهی که آفریده است، بسنده می‌کند (کاپلستون، ۱۳۷۶: ۱۷۴-۱۸۸؛ گلدمن، ۱۳۷۵: ۷۲-۷۵). روشن است که انکار خداوند یا قائل شدن به عدم دخالت او در جهان هستی پس از آفرینش آن، مخالف نگرش اسلامی است.

از دیدگاه قرآن، خداوند نه تنها آفریننده و مالک جهان است، بلکه پرورش‌دهنده و نگاه‌دارنده آن نیز به شمار می‌رود؛ او به همه ذرات هستی احاطه علمی و وجودی دارد و برپادارنده همه چیز است؛ اگر لحظه‌ای عنایت خود را از این جهان بردارد، این جهان به کلی نابود می‌شود؛ خداوند علت ایجاد و بقای جهان است؛ هدایت تکوینی همه موجودات و نیز هدایت تشریحی انسان به دست اوست؛ او روزی آفریده‌ها را به وسیله اسباب مادی و غیرمادی، تقدیر می‌کند. این تصویر از خداوند با تصویر معمار بازنشسته‌ای که لیبرالیسم از خدا ارائه می‌دهد، به کلی متفاوت است. انسان در جهان‌بینی لیبرالیستی دارای ویژگی‌های فردگرایانه است. در این جهان‌بینی، انسان موجود واحدی است که مالک وجود و اموال خویش است؛ امیالش اهداف و

ارزش‌های او را برمی‌گزیند، عقلش راه دستیابی به آن اهداف را به‌خوبی نشان می‌دهد. موجودی که در شناخت حقیقت تنها به تجربه خود تکیه می‌کند، به پذیرش فرمان‌های اخلاقی دین، جامعه یا دولت ملزم نیست و تنها از امیال خویش فرمان می‌پذیرد (آربلاستر، ۱۳۶۷: ۱۹-۵۴).

در جهان‌بینی اسلامی، هدف از آفرینش انسان حرکت او به سمت کمال است. قرآن کریم می‌فرماید: "وَمَا خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ (من جن و انس را نیافریدم جز برای اینکه عبادتم کنند و از این راه تکامل یابند و به من نزدیک شوند).

در نگرش اسلامی، انسان موجودی دو بُعدی است: یک بعد مادی دارد و یک بعد مجرد و غیرمادی. بعد مادی انسان بدن است و بعد مجردش روح. در نگرش اسلامی، انسان دارای اراده و اختیار است. اگر انسان مجبور بود، ارسال رسل لزومی نداشت و حساب و کتاب در قیامت بی‌معنا بود، حتی در این دنیا نیز وضع قانون و مجازات مجرمان منطقی نداشت. قرآن کریم در آیات زیادی به روش‌های گوناگون به اختیار انسان در گزینش راه درست یا غلط تصریح کرده است. انسان می‌تواند عقل خود را بر تمایلات حیوانی‌اش حاکم کرده، راه کمال را ببیماید و می‌تواند شهوات را حاکم وجود خود ساخته، عقل را به اسارت او درآورد و از قلّه رفیع انسانیت سقوط کند (محمدی ری شهری، ۱۳۷۸؛ ج ۳: ۲۰۳۸). بر این اساس، انسان نه تنها ناگزیر به پیروی از تمایلات حیوانی نیست؛ بلکه کمالش در حاکمیت خرد بر غرایز است.

۱-۴. ایرانی بودن الگو

برای اتصاف الگوی اسلامی پیشرفت به ایرانی بودن دو وجه متصور است:

۱- اتصاف الگوی مزبور به ایرانیت بدین لحاظ است که فکر و ابتکار ایرانی این الگو رابه دست آورده است. اسلام در اختیار ملت‌های دیگر هم بود ولی این ملت ما بوده که توانسته است یا می‌تواند این الگو را از منابع اسلامی استخراج کند) بیانات مقام معظم رهبری در دیدار دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، ۱۳۸۶/۲/۲۵). در این صورت الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت الگویی جهان‌شمول

و ثابت برای جوامع اسلامی است که در برابر الگوی توسعه غرب مطرح می‌شود. این الگو از بخش ثابتات منابع اسلامی استنباط شده و نشان‌دهنده مسیر تمدن اسلامی است. در این صورت الگوی مزبور الهام‌بخش برای جهان اسلام خواهد بود و هر کشور اسلامی می‌تواند این الگو را بر شرایط فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی خود منطبق کند. چنین الگویی می‌تواند سند بالادستی همه برنامه‌ها و سیاست‌ها و حتی سند چشم‌انداز بیست ساله باشد. این الگو در سه محور ترسیم وضعیت مطلوب و آسیب‌شناسی وضعیت موجود و ارائه راهبرد، الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت تنها به عناصر ثابت و جهان شمول زیر خواهد پرداخت:

الف- ترسیم وضعیت آرمانی براساس آموزه‌ها و احکام اسلامی

ب- اصول روشی ثابت برای تحلیل و آسیب‌شناسی وضعیت موجود: این اصول باید مبتنی بر مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلامی باشد.

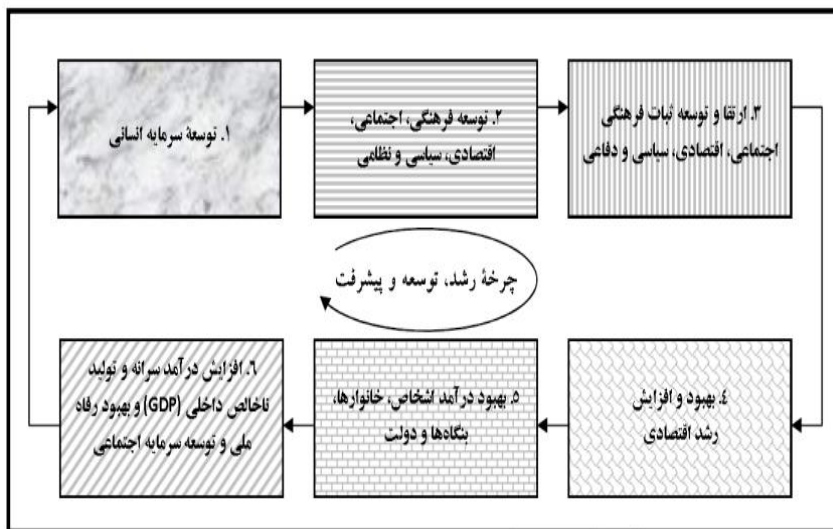
ج- ارائه اصول راهبردی ثابت جهت تغییر وضعیت موجود به مطلوب.

۲- به لحاظ اینکه الگوی توسعه اسلامی با شرایط و ویژگی‌های فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی ایران تطبیق داده شده است، ممکن است این الگو برای سایر کشورهای اسلامی مناسب نباشد. این دو وجه به بحث ثابت و متغیر در شریعت اسلام ارتباط وثیقی دارد. ما معتقدیم بینش‌ها و چارچوب‌های اخلاقی و حقوقی اسلام جزو ثابت‌ها است. با وجود این، این ثابت‌ها قابل تطبیق بر شرایط مختلف است. مثال واضح آن در بانکداری اسلامی است. اسلام افزون بر مبانی معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی و انسان‌شناختی، در باب معاملات دارای احکام حقوقی و اخلاقی است. هر الگویی از بانکداری که مبتنی بر این مبانی بینشی و در چارچوب حقوق و اخلاق اسلامی در باب معاملات باشد، الگوی بانکداری اسلامی است و این الگو ممکن است در کشورهای مختلف اسلامی که دارای شرایط فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی گوناگون هستند، متفاوت باشد. برای مثال، ممکن است در یک کشور، الگوی بانکداری اسلامی بر مبنای عقود معاوضه‌ای با سود ثابت مناسب باشد و در کشور دیگر الگوی مبتنی بر عقود

مشارکتی و در یک کشور الگو مبتنی بر هر دو نوع عقد، کارایی بیشتری داشته باشد.

همچنین در مورد فقر ممکن است در یک کشور علل مادی و در یک کشور علل معنوی و مجرد نقش بیشتری در تحقق فقر داشته باشند. بر این اساس، در کشور اول راهبردهای رفع فقر بیشتر ناظر به علل مادی خواهند بود و در کشور دوم ناظر به علل مجرد. در کشوری که ایمان و تقوا بر آن حاکم است و مردم به آموزه‌های اسلامی عمل می‌کنند و دولت، دولت اسلامی است و در عین حال فقر وجود دارد، باید به دنبال علل مادی فقر بود و راهبردهای مناسب آن را اراده کرد. ولی در کشوری که گناه در آن موج می‌زند و دولت و مردم براساس آموزه‌های اسلامی عمل نمی‌کنند، راهبرد رفع فقر متفاوت خواهد بود. این دو وجه منافاتی با یکدیگر ندارند بلکه مکمل یکدیگرند. براساس وجه اول مقصود از الگوی اسلامی -ایرانی پیشرفت، الگوی اسلامی پیشرفتی است که به وسیله فکر ایرانی از منابع استنباط و به شکل الگو ارائه شده است. براساس وجه دوم نیز الگوی اسلامی پیشرفت به عنوان یک الگوی ثابت و جهان‌شمول که راهنمای جهان اسلام است، نفی نمی‌شود بلکه بر شرایط ایران تطبیق می‌شود (میر معزی، ۱۳۸۹: ۶۸).

شکل ۱. چرخه رشد و توسعه و پیشرفت در یک جامعه (قاضی زاده، ۱۳۸۹: ۴۵)

۱-۵. الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

الگوی پیشرفت همان برنامه‌ریزی «بلندمدت» برای یک دوره ۵۰ تا ۱۰۰ ساله است. برنامه‌ریزی از یک جریان آگاهانه انتخاب و تعیین اولویت‌ها به منظور تصمیم‌گیری در مورد آینده، تا بتوان با تعیین هدف‌های درست و انتخاب مسیر مناسب و تعیین فعالیت‌های اثربخش جهت تحقق هدف‌های یادشده، اقدام کرد (قاضی زاده، ۱۳۸۹: ۴۵).

الگوی ایرانی - اسلامی پیشرفت به مجموعه نظام‌مندی از مفاهیم، اصول موضوعه، قوانین و راهبردها گفته می‌شود که در ساختاری منطقی و براساس اصول معرفت‌شناختی و هستی‌شناختی اسلام و در چارچوب حقوق و اخلاق اسلامی به تحلیل وضعیت موجود ایران و تبیین وضعیت مطلوب آن و ارائه راهبردها برای تغییر وضعیت موجود اقدام می‌کند (میرمعزی، ۱۳۹۱).

همچنین باید مفهوم پیشرفت را مستقل از توسعه در غرب دانست. توسعه غربی یک نگاه فقط مادی به توسعه نوین در زندگی است. به عبارت دی‌گر، توسعه، مفهومی است که در بستر نوگرایی به‌عنوان یک نظام فکری و یک اندیشه فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی شکل گرفته که با اقلیم فرهنگی غرب پیوند خورده است و در سه حوزه «پیش‌فرض»، «هدف» و «نظام»‌ها با ارزش‌های اسلامی فاصله و تناقض دارد. در پیش‌فرض‌های توسعه غرب، انسان تنها از بعد مادی برخوردار است و خوشبختی خود را تنها در همین دنیا دنبال می‌کند، از این‌رو هدف رسیدن به سود و لذت بیشتر، با هر وسیله‌ای توجیه می‌شود.

اینکه چرا واژه پیشرفت به جای واژه توسعه به کار برده می‌شود، نیز خود جای بررسی دارد. افروغ معتقد است «اینکه ما کلمه پیشرفت را به کار می‌بریم، دقیق‌تر است تا توسعه، توسعه امتحان خود را پس داده و از ابتدایی که در قالب الگوها، نظریه‌ها و رویکردها مطرح شده، با وجود اینکه اجماعی هم وجود نداشته، اما یک مضمون اقتصادی و تجربه‌گرایانه خاص داشته است. توسعه، پیشرفت نیست، یعنی به فرض آنکه رشد اقتصادی هم ایجاد شد و از وضع موجود خارج شدیم و به اصطلاح امکانات، مزایا و بهره‌مندی‌های اقتصادی

بیشتر شد، اما این به معنای این نیست که ما یک زندگی امن‌تر، بانشاط‌تر و بامعنا داریم. چه کسی می‌تواند بگوید که انسانی که در کلان‌شهری به نام تهران زندگی می‌کند؛ راحت‌تر، امن‌تر و خودآگاه‌تر و آسوده‌خاطرتر از انسانی است که در روستا زندگی می‌کند؟» (افروغ، ۱۳۸۹: ۱۱).

در مورد تبیین مفهوم اجزای ال‌گوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، دکتر حداد عادل می‌گوید: در اسلامی بودن نظر به آرمان‌ها داریم و در ایرانی بودن بیشتر نظر به واقعیت‌ها. اسلامی بودن الگوی توسعه، آن را به اصولی قرآنی و اسلامی مقید و مشروط می‌سازد، اما مراد ما از ایرانی بودن الگوی توسعه این است که ایران ظرف این توسعه است و میان ظرف و مظروف باید تناسبی برقرار باشد) حداد عادل، ۱۳۸۹: ۱۱۳). به تعبیری ایرانی بودن الگو بمتابه ظرف مکانی و زمانی است که از تجربه‌های تاریخی برخوردار است و اسلامی مبدأ و مقصد آرمان‌های الگو است. انعکاس واقعی آرمان کشور ایران بر این پایه محکم قرار دارد.

پیش‌بینی می‌شود که الگویی که با عنوان ال‌گوی اسلامی - ایرانی پیشرفت طراحی می‌شود هم تفاوت‌هایی با الگوهای غربی و هم اشتراکاتی با آن دارد. نه می‌توان یک الگویی به طور کامل مستقل و مجزا از تجربه کنونی بشر طراحی نمود و نه ضرورت دارد که این امر محقق شود، بلکه باید در این الگو به ارزش‌های اخلاقی، معنوی، الهی و ملی ایرانیان بهای بیشتری داد.

۱-۶. الزامات الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت از دیدگاه رهبری

۱-۶-۱. استقلال

«یکی از الزامات ما این است: هر الگوی پیشرفتی بایستی تضمین‌کننده‌ی استقلال کشور باشد؛ این باید به عنوان یک شاخص به حساب بیاید. هر الگویی از الگوهای طراحی‌شونده‌ی برای پیشرفت که کشور را وابسته کند، ذلیل کند و دنباله‌رو کشورهای مقتدر و دارای قدرت سیاسی و نظامی و اقتصادی بکند، مردود است. یعنی استقلال، یکی از الزامات حتمی مدل پیشرفت در دهه‌ی پیشرفت و توسعه است. پیشرفت ظاهری - با وابسته شدن در سیاست و اقتصاد و غیره -

پیشرفت محسوب نمی‌شود» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۷).

۱-۶-۲. همخوانی با تاریخ و فرهنگ ایرانی

«پیشرفت برای همه‌ی کشورها و همه‌ی جوامع عالم، یک الگوی واحد ندارد. پیشرفت یک معنای مطلق ندارد؛ شرایط گوناگون - شرایط تاریخی، شرایط جغرافیایی، شرایط جغرافیای سیاسی، شرایط طبیعی، شرایط انسانی و شرایط زمانی و مکانی - در ایجاد مدل‌های پیشرفت، اثر می‌گذارد. ممکن است یک مدل پیشرفت برای فلان کشور یک مدل مطلوب باشد؛ عیناً همان مدل برای یک کشور دیگر نامطلوب باشد. بنابراین یک مدل واحدی برای پیشرفت وجود ندارد که ما آن را پیدا کنیم، سراغ آن برویم و همه‌ی اجزای آن الگو را در خودمان ایجاد کنیم و در کشورمان پیاده کنیم؛ چنین چیزی نیست. پیشرفت در کشور ما - با شرایط تاریخی ما، با شرایط جغرافیایی ما، با اوضاع سرزمینی ما، با وضع ملت ما، با آداب ما، با فرهنگ ما و با میراث ما - الگوی ویژه‌ی خود را دارد؛ باید جست و جو کنیم و آن الگو را پیدا کنیم. آن الگو ما را به پیشرفت خواهد رساند» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۷).

۱-۶-۳. همراهی توسعه مادی و معنوی

«کسانی دنیا را اصل بدانند و آخرت را فراموش کنند؛ یعنی همه‌ی تلاش جامعه و برنامه‌ریزان و سیاست‌گذاران و حکومت، برای این باشد که زندگی مردم را از لحاظ دنیایی آباد کنند: مردم پول داشته باشند، ثروت داشته باشند، راحت باشند، مشکل مسکن نداشته باشند، مشکل ازدواج نداشته باشند، مشکل بیکاری نداشته باشند؛ فقط همین! اما از لحاظ معنوی در چه وضعی باشند، مطلقاً مورد توجه قرار نگیرد. این یک انحراف است» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید و دانشجویان کردستان، ۱۳۸۸/۲/۲۷).

۱-۶-۴. ملاحظه عناصر هویت ملی

«اساس تحول باید بر «ملاحظه‌ی عناصر اصلی هویت ملی» قرار داده شود، که آرمان‌های اساسی و اصولی مهم‌ترین آنهاست. من این را عرض می‌کنم که صنعتی شدن، فراصنعتی شدن، پیشرفت علمی، پیشرفت خدماتی و پیشرفت‌های بهداشتی و درمانی باشد؛ اما اساس اینها باید حفظ هویت ملی باشد. اگر یک کشوری همه‌ی اینها را داشت، اما از لحاظ ملی، یک کشور بی‌هویتی بود، فرهنگش وابسته‌ی به دیگران بود، از گذشته و تاریخ خود هیچ بهره‌ای نداشت و نبرده بود، یا اگر گذشته‌ای داشت، آن گذشته را از چشمش دور نگه داشتند یا آن را در نظرش تحقیر کردند، این کشور مطلقاً پیشرفت نخواهد کرد؛ زیرا هویت ملی، اساس هر پیشرفتی است» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های استان سمنان، ۱۳۸۵/۸/۱۸).

۱-۶-۵. لحاظ کردن آرمان‌ها در پیشرفت

«آن‌چه که ما در تحول، تحولی که با پیشرفت همراه است، مورد نظرمان است - که جا دارد که این جزو آرمان‌های ما باشد - مبارزه‌ی با فقر، مبارزه‌ی با تبعیض، مبارزه‌ی با بیماری، مبارزه‌ی با جهل، مبارزه‌ی با ناامنی، مبارزه‌ی با بی‌قانونی، مدیریت‌ها را به سطح علمی‌تر ارتقا دادن، رفتار شهروندان را به سطوح منضبط ارتقا دادن و انضباط اجتماعی، رشد امنیت، رشد ثروت ملی، رشد علم، رشد اقتدار ملی، رشد اخلاق و رشد عزت ملی است؛ همه‌ی اینها در این تحول و پیشرفت، به معنای صحیح دخالت دارند و ما اینها را پایه‌های اصلی می‌دانیم» (بیانات مقام معظم رهبری در دیدار اساتید و دانشجویان دانشگاه‌های استان سمنان، ۱۳۸۵/۸/۱۸).

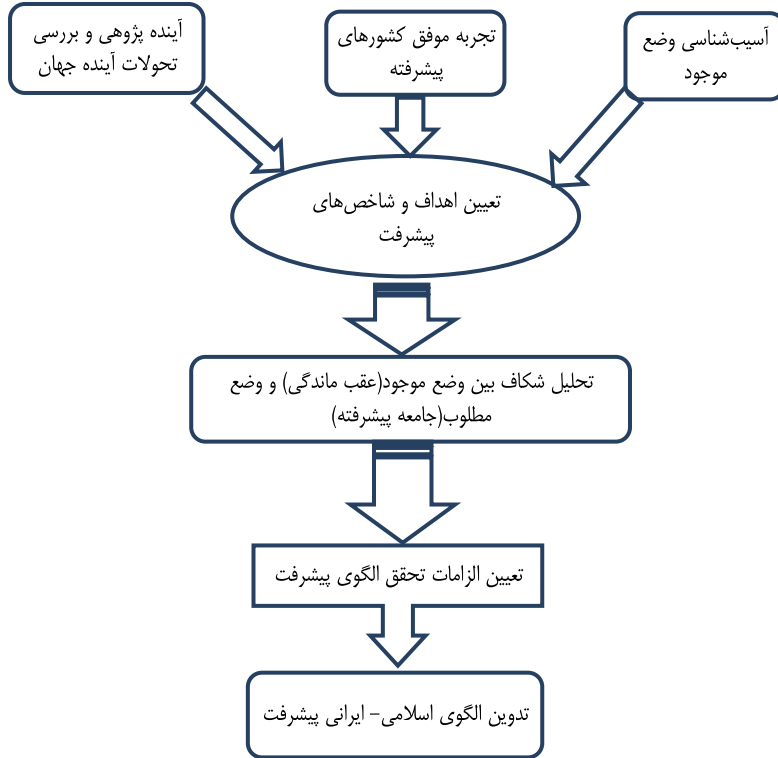
۱-۷. گام‌های طراحی و تدوین الگوی پیشرفت

شرایط گوناگون از جمله شرایط تاریخی، جغرافیایی، طبیعی، انسانی، فرهنگی، سرزمینی، زمانی و مکانی در ایجاد الگوها و مدل‌های پیشرفت تأثیر دارد. ممکن است یک الگوی پیشرفت برای کشوری مطلوب و همان‌الگو برای کشور و

اقلیمی دیگر نامطلوب باشد. بنابراین، الگوی واحدی برای پیشرفت وجود ندارد که بتوان همه اجزای آن را ایجاد و در کشوری پیاده کرد. رسیدن به الگو یک امر تدریجی و تکاملی است که در نتیجه‌ی تعاملات و درخلال گذشت زمان شکل می‌گیرد و یک نوع انضباط ذهنی را برای تدوین‌کنندگان آن پدید می‌آورد. به نظر می‌رسد که برای تدوین الگوی پیشرفت مراحلی به شرح ذیل باید طی شود:

- (۱) آسیب‌شناسی وضع موجود کشور مبتنی بر روند نیم قرن گذشته در ایران؛
- (۲) بررسی وضع موجود و تجربه‌ی موفق کشورهای پیشرفته و مشخص کردن نواقص، اشکالات، نقاط قوت و ضعف آنها؛
- (۳) آینده‌پژوهی و پیش‌بینی تحولات آینده جهان و مقایسه کشور با دنیای پیشرفته در عصر جهانی شدن؛
- (۴) مشخص کردن اهداف و شاخص‌های جامعه‌ی پیشرفته ایرانی؛
- (۵) روشن کردن مزیت‌هایی که عامل پیشرفت ایران در گذشته تاریخ بوده است؛
- (۶) بررسی اشکالات الگوهای به‌کاررفته تاکنون برای اصلاح اختلالات و دستیابی به پیشرفت یا سرعت بخشیدن به آنها؛
- (۷) تحلیل شکاف بین وضع موجود و وضع مطلوب و تحلیل شکاف بین عقب‌ماندگی و جامعه‌ی پیشرفت مورد نظر؛
- (۸) تعیین الزامات و بسترهای تحقق الگوی پیشرفت؛
- (۹) تدوین الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت؛
- (۱۰) تجدیدنظر و بازنگری در الگوی طراحی شده با توجه به گذشت زمان و تغییر شرایط (علایی، ۱۳۹۰: ۳۴).

شکل ۲. گام‌های طراحی الگوی مفهومی پیشرفت (علایی، ۱۳۹۰)

۱-۷-۱. مراحل اجرایی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت

۱-۷-۱-۱. طراحی و تهیه نقشه راه عدالت و پیشرفت

با توجه به ضرورت تدوین نقشه‌ی پیشرفت اسلامی - ایرانی و روشن شدن ابعاد و زوایایش به طور کامل برخلاف مسیر پیشرفت غربی و شرقی در جهت تداوم و تکامل رویکرد «عدالت و پیشرفت توأمان» مبتنی بر پیشرفت چشمگیر و عدالت محسوس در سطح کشور و طراحی و تهیه نقشه‌ی راه در این جهت مهم‌ترین وظیفه نخبگان اعم از دانشگاهی و حوزوی تنظیم نقشه جامع پیشرفت کشور بر اساس مبانی اسلام خواهد بود و لذا انجام اقدامات اساسی در تدوین الگوی توسعه ایرانی - اسلامی مبتنی بر رشد و بالندگی انسان‌ها بر مدار حق و عدالت و دستیابی به جامعه‌ای متکی بر ارزش‌های اسلامی و انقلابی با تحقق شاخص‌های

عدالت اجتماعی و اقتصادی توسط قوای سه‌گانه‌ی کشور در دوره‌ی پنج‌ساله آینده مورد انتظار می‌باشد.

۲-۷-۱. تعیین عدالت اجتماعی به عنوان محور توسعه

با تاکید بر تنظیم جهت‌گیری همه امور در مسیر تحقق عدالت اجتماعی و نفی فقر، محرومیت و شکاف طبقاتی در مقابل تعابیر جاهلانه سال‌های اخیر که در تقابل و عدم اعتقاد راسخ به راهبرد عدالت محوری و در تخریب رویکرد عدالت محوری با نام‌گذاری غیر واقعی مبتنی بر توزیع فقر و لحاظ نمودن رویکرد پیشرفت عادلانه در همه سیاست‌گذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌های اجرایی و بخشی مبتنی بر کمک به طبقات محروم جامعه، کاهش فاصله و پرشدن شکاف بین فقیر و غنی و رفع محرومیت به نفع ایجاد عدالت و ضرورت محاسبه اولیه، در تاثیر برنامه‌ریزی در همه اقدامات در ایجاد عدالت اجتماعی برای مردم به‌عنوان محور توسعه دستیابی به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت میسر می‌گردد.

۳-۷-۱. تبدیل پیشرفت و عدالت به گفتمان ملی

تاکید بر تبیین مسئله پیشرفت و عدالت به منظور راسخ نمودن عزم‌ها و تبدیل آن به یک گفتمان ملی و مطالبه همگانی و تحقق آن، فرایند دستیابی به الگوی توسعه اسلامی - ایرانی را تسهیل می‌نماید.

۴-۷-۱. بهره‌گیری از نقاط اشتراک پیشرفت اسلامی با توسعه‌ی غربی

در نظر داشتن اشتراک پیشرفت اسلامی با توسعه‌ی غربی، فارغ از نقاط افتراق پیشرفت با منطق اسلامی و توسعه‌ی غربی همچون روح خطرپذیری، روح ابتکار، اقدام و انضباط و الزام در به‌کارگیری آنها و بهره‌گیری از آنها به عنوان تجربیات بشری در توانمندسازی الگوهای بومی مورد تاکید می‌باشد.

۵-۷-۱. تولید علم و عبور از مرزهای دانش

ضرورت تولید علم با توجه به لزوم جبران عقب‌ماندگی‌های گذشته و استفاده از راه‌های میان‌بر در همه‌ی علوم، به عنوان الزام حتمی پیشرفت کشور تصور

می‌گردد (سنجولی، ۱۳۹۱: ۹۱). البته در الگو باید به ابعاد و لایه های معرفت علمی توجه شود.

۸-۱. آینده‌نگری و الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت

از بعد برنامه‌ریزی، الگوی پیشرفت تجلی خاصی از «برنامه‌ریزی بلندمدت» است که جریان آگاهانه انتخاب و تعیین اولویت‌ها به منظور تصمیم‌گیری آینده‌نگرانه را ترسیم و تبیین می‌نماید. در همین زمینه، یعنی برنامه‌ریزی راهبردی، مفهوم «آینده‌نگری» نیز قابل توجه است. به عبارت دیگر، در فضای تفکر راهبردی، مفهوم مرتبط با تصویرسازی، چشم‌اندازسازی و رویکردهای توصیفی راهبردی دارای اهمیت فراوانی است. براین‌منا، هرچند برنامه‌ریزی راهبردی به عنوان اجراکننده تفکرات راهبردی و در راستای به مرحله عمل رساندن راهبردهای حاصل از تفکر راهبردی می‌تواند نقشی حیاتی ایفا کند، آینده‌نگاری نیز به دلیل برخورداری ذاتی از تناسب لازم با ویژگی‌های تفکر راهبردی، در حجم گسترده‌ای به رفع نیازهای این سنخ تفکر قادر خواهد بود (کرامت‌زاده، ۱۳۸۷: ۱۳۵).

شکل ۳. مدل ساختاری الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت (عیوضی، ۱۳۹۵)

نمودار ۱. فرایند اجرایی ساختار الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت بر اساس کار گروه‌های علمی الگو (عیوضی، ۱۳۹۵)

۹-۱. پیشینه پژوهش

قاضی زاده (۱۳۸۹) در پژوهش خود با عنوان «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و نقش نیروهای مسلح» به بررسی ادبیات مربوط به مفهوم توسعه و رشد اقتصادی و پیشرفت و همچنین مفهوم و ابعاد الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت می پردازد و الزامها و ضرورت های الگوی مزبور را معرفی می نماید. همچنین با مروری بر ساختار و سلسله مراتب برنامه ریزی توسعه در جمهوری اسلامی به بررسی نقش نیروهای مسلح در تدوین الگوی مزبور پرداخته و راهکارهایی نیز در این رابطه ارائه می دهد.

عبدالملکی (۱۳۹۱) در پژوهشی با عنوان «الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه ای» (مقدمه ای بر مفهوم، فرآیند و چارچوب برنامه ریزی) به این نتایج رسید: الف) الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه ای، چارچوبی برای تعیین مسیر حرکت اقتصاد مناطق کشور، هم راستا با جهت گیری اسلامی - ملی پیشرفت و مبنای آن نظریه عدالت اقتصادی منطقه ای و معیارهای کلی آن، تحقق عدالت توزیعی و تخصیصی در سطوح منطقه ای و بین منطقه ای است. ب) اهداف الگوی

اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه‌ای (در ابعاد اقتصادی) را می‌توان در چهار عنصر افزایش تولید، ارتقای بهره‌وری، ارتقای دانش و فناوری و ارتقای رفاه عمومی خلاصه نمود. ج) به منظور کاربردی‌سازی بیشتر، اهداف عدالت اقتصادی منطقه‌ای یا همان ابعاد پیشرفت منطقه‌ای در الگوی اسلامی - ایرانی را می‌توان در قالب بیان جدیدی از مفهوم رفاه منطقه‌ای بازتوضیح نمود. د) اجزای عملکردی الگوی منطقه‌ای پیشرفت اسلامی - ایرانی براساس مطالعات مربوط به وضعیت موجود منطقه درخصوص معیارها و سطوح رفاهی فوق، تحلیل‌های آسیب‌شناختی در دو حوزه آسیب‌های منبث از کمبود امکانات و آسیب‌های منبث از ناکارآمدی فرآیندها صورت می‌گیرد.

خوش‌چهره و حبیبی (۱۳۹۱) پژوهشی با عنوان «اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت از منظر اسناد فرادستی نظام جمهوری اسلامی ایران» انجام داده‌اند. در این مقاله مطرح شده که هر الگویی برای مدل‌سازی می‌تواند به صورت ساختارمند ماندگار شود که دارای یک چارچوب معرفت‌شناختی باشد. فهم این نظام معرفتی، کلید شکل‌گیری این الگو به شمار می‌رود. اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی مرتبط با الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت جمهوری اسلامی ایران، برگرفته از نظام معرفتی و احکام حاکم بر اسناد فرادستی و راهبردی همچون قانون اساسی، سند چشم‌انداز و سیاست‌های کلی نظام اسلامی است. لذا در این پژوهش، با بررسی این اسناد، تلاش شده است تا با روش کیفی نظریه‌پردازی داده بنیاد، اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی این الگو کشف و ارائه گردد.

سنجولی (۱۳۹۲) در پژوهش خود با عنوان «تبیین ماهیت الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» به بازشناسی مفهوم و ماهیت الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت می‌پردازد؛ سپس مفاهیمی چون عرصه‌های پیشرفت، مفهوم توسعه اسلامی، نقاط افتراق و اشتراک پیشرفت و توسعه و اهمیت دستیابی به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، الزامات، شاخصه‌ها و راهبردهای دستیابی به آن را مورد بررسی قرار می‌دهد.

اسماعیلی گیوی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهش خود با عنوان «شناسایی راهبردهای ارتقای الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت» براساس رویکرد کیفی و با استفاده از روش تحلیل مضمون اقدام به گردآوری داده‌ها و اطلاعات نموده و سپس از طریق برگزاری جلساتی با حضور خبرگان سیاست‌گذاری به استخراج مفاهیم پرداختند و مضامین احصاء شده در ۴ مضمون فراگیر شامل چالش‌های نهادی - ساختاری، روشی، محتوایی، اجرایی - نظارتی ارائه گردید.

زاهدی مازندرانی (۱۳۹۸) در پژوهش خود با عنوان «نقد سند الگوی پایه‌ی اسلامی - ایرانی پیشرفت از منظر الزامات توسعه» به این سؤال اساسی می‌پردازد که آیا محتوای این سند متناسب با واقعیات کنونی جامعه‌ی ایران تدوین شده است یا برای جهانی خیالی است؟ آیا تدابیر مطرح‌شده در آن برای حل مشکلات جامعه‌ی ایران کارگشاست؟ و سپس در پاسخ مطرح می‌کند که این سند هیچ اتکایی به وضع موجود ایران ندارد، تدابیر آن معطوف به مشکلات احصاء‌شده‌ی معین و خاصی نیست، بلکه صرفاً کلی‌گویی‌هایی مبتنی بر شعور عام است. روند و مسیر حرکت جامعه‌ی ایران و آینده‌ی این جامعه را به صورتی روشن و قابل درک به تصویر نکشیده است و درنهایت این سند گویا برای جهانی خیالی است؛ زیرا متناسب با واقعیات جامعه‌ی ایران نیست و غیرکاربردی و غیراجرایی به نظر می‌رسد.

۲. روش‌شناسی پژوهش

در این پژوهش از روش کتابخانه‌ای به منظور جمع‌آوری اطلاعات و توصیف کلمات کلیدی استفاده گردیده است. سپس با استفاده از روش تحلیلی - توصیفی به تبیین و استخراج عوامل و مؤلفه‌های تأثیرگذار بر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت از بیانات ارزشمند مقام معظم رهبری پرداخته شد. همچنین در طراحی الگو از طریق داده‌های خبرگانی بر اجرایی شدن الگو در آینده توجه شده است.

شکل ۴. مدل مفهومی الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت {منبع: مؤلف}

شاخص‌های الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت

۳. مدل مفهومی اجرایی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت با تاکید بر شاخص‌های کاربردی

الگوی پیشرفت به منظور قابلیت اجرا پیدا کردن لازم است با الزامات و ضرورت‌هایی همراه باشد. در این قسمت به برخی از این ضرورت‌ها اشاره می‌شود:

- الزامات اجتماعی: تقویت مناسبات اجتماعی، روابط خانوادگی و نهادهای اجتماعی.

- الزامات سیاسی: ارتباط الگوی پیشرفت با نظام سیاسی، مشارکت مردم در فعالیت‌ها، جایگاه و سطح مشارکت مردم در فعالیت‌های سیاسی.

- الزامات نهادی: طراحی نهادهای تسهیل‌کننده فعالیت‌های اقتصادی مانند نهاد دولت، بازار و قانون.

- الزامات اقتصادی: طراحی نظام انگیزشی فعالیت‌های اقتصادی از طریق تسهیل فعالیت‌ها و تشویق کارآفرینی.

- الزامات علمی: طراحی نظام خلق و انتشار دانش، نوآوری و به‌کارگیری آن در عرصه فعالیت‌های اقتصادی.

- الزامات فرهنگی: تعیین و ارتقای جایگاه باورها، آداب و سنن اسلامی - ایرانی (سلیمی فر، ۱۳۹۰: ۵۵-۵۶)

لذا می‌توان گفت دستیابی به آرمان‌های بلند نظام مقدس جمهوری اسلامی مستلزم تلاش همه‌جانبه در تمامی ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی، اقتصادی، سیاسی و زیست‌محیطی است.

طبق فرمایشات رهبر معظم انقلاب اسلامی «باید برای خدا حرکت کرد و در چارچوب اهداف الهی تلاش نمود. آدم بایستی تلاش کند، زحمت بکشد، کار بکند، و الا وجود او بی‌فایده است. این همه کشور در دنیا هست. بعضی آباد و بعضی ویران، اما آنچه که ما دنبالش هستیم، تحقق ارزش‌ها و اهداف الهی است. ارزش‌های عمده‌ای برای ما وجود دارد که باید دنبال آنها باشیم. باید آرمان‌ها و اهداف انقلاب را با قیام‌الله تامین کنیم.» یکی از الزامات اساسی فرهنگ در راستای

الگوی پیشرفت، توجه به ارزش‌های موجود در جامعه و احیای آنهاست و باید سعی کرد در مسیر حرکت به سوی پیشرفت، از ارزش‌ها صیانت نموده و به تقویت آنها پرداخت. از آنجایی که ارزش‌ها و مباحث ارزشی در الگوی پیشرفت جایگاهی مهم دارند، تلاش مسئولان اجرایی کشور باید این باشد که از ارزش‌های اساسی صیانت نمایند و ارزش‌های در معرض فراموشی یا ارزش‌های در معرض خطر تهاجم فرهنگی را احیا نمایند. از سوی دیگر از آنجایی که یکی از اهداف اساسی الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، تحقق ارزش‌های الهی است پس احیای این نوع ارزش‌ها از ملزومات موفقیت در الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت می‌باشد. بنابراین معلوم می‌شود که الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت باید به مقوله فرهنگ توجه ویژه مبذول دارد.

مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در دیدار با جمعی از دانشجویان برگزیده در مورخ ۸/۸/۲۴ فرمودند که: قدرت‌هایی که در بخش‌های مختلف باید به وجود بیاوریم، در درجه اول قدرت علمی است. دانشگاه‌ها در این زمینه مسئولیت دارند. قدرت پیدا کنید. اگر ایران اسلامی بتواند در زمینه علمی سخن خودش را در حد سخنان اول دنیا در بیاورد، کار شدنی است. چون علم، ثروت هم ایجاد می‌کند، قدرت نظامی هم ایجاد می‌کند، اعتماد به نفس هم ایجاد می‌کند. من بارها گفته‌ام، باز هم می‌گویم و باز هم تأکید خواهم کرد که پایه و زیربنای اقتدار آینده‌ی شما ملت عزیز در قدرت علمی است. لذا با توجه به اهمیت و ضرورت جایگاه علم و فناوری کشور در دستیابی به آرمان‌های مقدس انقلاب اسلامی بارها در اسناد بالادستی کشور از جمله نقشه جامع علمی کشور و همچنین سند الگوی پیشرفت به آن اشاره شده است.

مسئله‌ی دیگری که در بیانات ارزشمند مقام معظم رهبری به آن اشاره گردیده است، مسئله‌ی انسان است؛ نگاه اسلام به انسان، محور بودن انسان. ایشان می‌فرمایند: «خوب، پیداست انسان اسلامی با انسانی که در فلسفه‌های مادی غرب و اینها مطرح است، به کلی متفاوت است؛ لذا محور بودن انسان در اسلام با محور بودن انسان در آن مکاتب مادی به کلی متفاوت است. انسان، محور است. همه‌ی

این مسائلی که ما داریم بحث می‌کنیم: مسئله‌ی عدالت، مسئله‌ی امنیت، مسئله‌ی رفاه، مسئله‌ی عبادت، برای این است که فرد انسان سعادتمند شود. لذا طبق فرمایشات ایشان شاخص توسعه انسانی یکی از مهم‌ترین شاخص‌های توسعه و پیشرفت است.

همچنین طبق فرمایشات مقام معظم رهبری (۱۳۸۸/۶/۱۶) عدالت خیلی مسئله‌ی مهمی است. عدالت را اولاً باید تعریف کنید و مشخص کنید که این عدالتی که می‌خواهیم به آن برسیم، چیست. اولاً عدالت فقط عدالت در مسائل اقتصادی نیست، یک بخش عمده‌اش مسئله‌ی اقتصاد است. در قضاوت‌ها، در داوری‌ها، در نگاه‌ها، در نظرها، در اظهارات، در موضع‌گیری‌ها، همه بایستی شاخص عدالت را در نظر داشته باشیم. از همه مبتلا به‌تر، همین مسئله‌ی عدالت اقتصادی و عدم توزیع عادلانه‌ی ثروت عمومی و درآمد عمومی ملی بین آحاد جامعه است. لذا توصیه مهم من، حل مشکلات اقتصادی مردم و کشور است. بنابراین یکی دیگر از ابعاد مهم و برجسته در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت بعد اقتصادی می‌باشد.

نتیجه‌گیری و پیشنهادها

الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی تئوری پیچیده‌ای از توسعه را ارائه می‌دهد. قید اسلامی بودن، به طور اجمال چند شاخص اصلی را در اجرای الگوی توسعه ایجاد می‌کند و قید ایرانی بودن از مدل توسعه غربی کاسته و به بومی شدن الگوی پیشرفت می‌انجامد. الگویی که واقعیت‌های جامعه و کشور ایران را در نظر داشته و شاخص‌های مربوط به یک کشور جوان، مذهبی، با آداب و رسوم شرقی، مختصات جغرافیایی و جمعیتی خاص، منابع غنی و البته ضعف‌ها و کاستی‌های خاص خود را داراست. در اولین گام اجرایی، این الگو باید شعارهای اصلی خود را تعیین کند. این شعارها ضمن آنکه واقعیت‌های جامعه را در نظر دارند اصول حاکم بر این الگو را نشان می‌دهند. برای مثال یکی از مهم‌ترین اصول یا شعارهای این الگو؛ خانواده، آخرت‌گرایی و معنویت‌گرایی است. توسعه غربی کمیت‌گراست و رسالتش اصلاح و بهبود وضعیت مادی انسان‌هاست، در حالی که مفاهیم معنوی

که با معیارهای کمی قابل اندازه‌گیری نیستند، در الگوی اسلامی پیشرفت بسیار تعیین‌کننده هستند و در مفاهیم اصلی الگو دیده شده است. توجه به عناصر مهم فرهنگی در الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، الزام‌آور است. الگو جهت پیاده‌سازی نیاز به بسترسازی دارد و گزینه راه بسیار سختی را در پیش دارد؛ راهی که قطعاً با نافرجامی و شکست همراه است. بنابراین بین دستاوردهای محتوای چندساله تدوین الگو و بسترهای مناسب اجرایی شدن آن رابطه تلازمی وجود دارد.

الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت باید به مقوله فرهنگ توجه ویژه مبذول دارد، چرا که الگوی غربی توسعه، وقتی در کشورهای اسلامی وارد می‌شود، بیش از هر چیز فرهنگ را تحت‌تاثیر قرار می‌دهد.

از آنجایی که موضوع پیشرفت، انسان و حوزه‌های مختلف زندگی اوست، مطالعات انسانی در این حوزه حائز اهمیت است. علاوه بر تلاش علمی جهت کارآمدسازی علوم انسانی الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت به لحاظ قید ایرانی بودن نیازمند مطالعات اجتماعی در جامعه ایرانی است.

در حال حاضر کشور ما بین سنت و مدرنیته، آموزه‌های اسلامی و عملکردهای غربی، اهداف دینی و راهبردهای سکولاریستی، حکومت اسلامی و نهادها و ساختارهای غیراسلامی قرار دارد. بروز چنین پارادوکسی در نگرش‌ها و ساختارهای مدیریتی کنونی کشور برای ایجاد این تحول بزرگ و رسیدن به الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، ناکارآمد می‌باشد.

از مهم‌ترین چالش‌های پیش‌روی سند الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت، در فرایند اجرا می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت باید کاملاً منطبق بر محیط آینده باشد تا بتواند از ناهمواری‌های آینده عبور کند و اثرگذار باشد. اولین و مهم‌ترین چالش پیش‌روی سند، نیاز به ابتدای اجرایی سند براساس فضای اجرایی آینده کشور است. در واقع، مهم‌ترین تهدید سند الگو، آن است که این سند با واقعیت‌های محیطی و شرایط اقتضایی آینده نامأنوس باشد و نتواند در فضای آینده، به خوبی اجرایی گردد. لذا در گام اول باید تلاش شود محیط را پذیرای پیاده‌سازی الگو

نمود و با طرح راهبردهایی و با شناسایی ابعاد گوناگون محیط آینده، سند را تا حد امکان به شرایط محیطی مناسبی نزدیک نمود.

• دومین چالش پیش روی سند، روش تدوین چشم انداز آن است، همان گونه که می دانیم سند می بایست با نگاه به تمدن اسلامی ایرانی تدوین گردد و چشم انداز آن در افق آرمانی و بلندمدت، دستیابی به تمدن اسلامی - ایرانی باشد. تدوین این چشم انداز و ابعاد آن، نیازمند یک چارچوب علمی است. بدین صورت که می بایست ابعاد گوناگون تمدن مطلوب آتی شناسایی شده و هریک از این ابعاد یک به یک ترسیم گردد.

• سومین چالش پیش روی الگو، راه اندازی و استقرار نظام ملی آینده پژوهی می باشد. رسالت اصلی سند الگو، آن است که مجموعه نظامات کشور را به گونه ای ترتیب دهد تا بتواند به تمدن اسلامی - ایرانی دست یابد. بدین منظور یکی از اصلی ترین نظامات، تدوین دیده بان و استقرار آن در کشور است. در واقع می بایست نظام دیده بان در نقشه کلان کشور طراحی شود.

برخی از واقعیت های اجتماعی مولد چالش نیز عبارت است از:

- گسترش روندهای گریز پذیر از واقعیت گرایی دینی در خانواده های مذهبی؛
- توجه به گرایش های زیربنایی خانواده های مذهبی به ارزش های مذهبی؛
- تحول نگرشی به انقلاب اسلامی ایران در میان نسل های جدید؛
- بروز زمینه های شکاف در جریان های همسو با جمهوری اسلامی ایران؛
- تحرک پایگاه اجتماعی روحانیون و حوزه های علمیه در خصوص مسائل دینی - فرهنگی؛

- تغییر الگوی روابط والدین و کودکان نسل جدید.

پیشنهادهایی در جهت حمایت از ضمانت اجرای الگوی اسلامی - ایرانی

• طراحی همه جانبه و کل گرای مسیر حرکت پیش رو و پرهیز از غفلت نسبت به برخی ابعاد آشکار و پنهان؛

• گسترش استفاده همزمان از آینده پژوهی، رویکرد سیستمی و برنامه ریزی راهبردی به منظور تدوین و مدیریت نظام های کلان کشور (حال و آینده)؛

- توسعه دانش بومی و اسلامی آینده‌پژوهی؛
- افزایش انعطاف و کارآمدی اسناد و برنامه‌های ملی در مواجهه با تغییرات محیط آینده؛
- افزایش آینده‌نگری عمومی به عنوان رویکرد حاکم بر جامعه و ابزار همگرایی جامعه به منظور ساخت آینده دلخواه؛
- کاهش غافلگیری مجریان و مدیران در مقابل تغییرات، تحولات و پیچیدگی‌های محیطی آینده؛
- توجه بیشتر به نقش آموزش و پرورش در تربیت انسان‌های شایسته و اثرگذار و آشنایی دانش‌آموزان با اهداف مرکز الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت؛
- ایجاد بستر مناسب فرهنگی در کشور به منظور آشنایی بیشتر جامعه با الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت؛
- داشتن چشم‌اندازی جامع و بلندمدت براساس ویژگی‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی جامعه؛
- پرهیز از شعارزدگی و توجه به واقعیت‌های موجود جامعه (امکانات، محدودیت‌ها) و استفاده از تجارب گذشته به منظور رسیدن به الگویی جامع و مطلوب؛
- الگو می‌تواند هماهنگ‌کننده‌ی نظام تصمیم‌گیری و مدیریت اجرایی کشور باشد و حرکتی پیشرو در تاریخ انقلاب اسلامی و ملت ایران محسوب شود؛
- تبیین، ترویج و نهادینه‌سازی سبک زندگی اسلامی - ایرانی و خانواده‌محور با تسهیل ازدواج با هدف تحکیم خانواده و ارتقای فرهنگ سلامت؛
- آماده نمودن جامعه برای تحولات پیش‌رو و ممانعت از غافلگیری در مقابل روندهای آتی و تحولات احتمالی آینده؛
- آماده‌سازی جامعه به منظور واکنش مناسب در مقابله با سناریوهای نامطلوب احتمالی یا حتی روندشکن‌ها، رویدادهای ناگهانی و شگفتی‌سازها.

منابع

- آربلاستر، آنتونی (۱۳۶۷). ظهور و سقوط لیبرالیسم غرب. ترجمه عباس مخبر. تهران. ازکیا، مصطفی؛ غفاری، غلامرضا. (۱۳۸۷). جامعه‌شناسی توسعه، تهران، کیهان، چاپ هفتم.
- اسماعیلی گیوی، حمیدرضا؛ منصوری، علی نظر؛ موسوی خطیر، سید جلال و احمد فضائلی. (۱۳۹۷). شناسایی راهبردهای ارتقای الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، فصلنامه علمی - پژوهشی مدیریت اسلامی، ۲۶(۴): ۵۱-۷۸.
- افروغ، عماد، مصاحبه با روزنامه جام جم. (۱۳۸۹). پیشرفت با عقلانیت غیرابزاری، جام جم آنلاین.
- حداد عادل، غلامعلی. (۱۳۸۹). ویژه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. خبرگزاری فارس، سخنرانی در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی.
- خوش‌چهره، مجید؛ حبیبی، نیک‌بخش. (۱۳۹۱). اصول پایه‌ای و عناصر کلیدی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت از منظر اسناد فرادستی نظام ج.ا.ایران، راهبرد، ۲۱(۶۲): ۲۱۹-۲۴۴.
- زاهدی مازندرانی (۱۳۹۸). نقد سند الگوی پایه‌ی اسلامی - ایرانی پیشرفت از منظر الزامات توسعه، برنامه‌ریزی و آمایش فضا، ۲۳: ۶۹-۷۳.
- ساعد، نادر. (۱۳۹۰). چارچوب تدوین الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت و جنبه‌های دفاعی آن، رهیافتی حقوقی، فصلنامه راهبرد دفاعی، ۹(۳۲).
- سلیمی فر، مصطفی. (۱۳۹۰). مقدمه‌ای بر الگوی توسعه اسلامی ایرانی در الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، جلد ۱، تهران، پیام عدالت.
- سنجولی، زینب. (۱۳۹۲). تبیین ماهیت الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت. فصلنامه الگوی پیشرفت اسلامی - ایرانی، ۲(۳): ۷۶-۱۰۲.
- عبدالمملکی، حجت اله. (۱۳۹۱). الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت منطقه‌ای (مقدمه‌ای بر مفهوم، فرآیند و چارچوب برنامه‌ریزی)، دوفصلنامه علمی - تخصصی مطالعات اقتصاد اسلامی، ۴(۲): ۲۱-۵۱.
- علایی، حسین. (۱۳۹۰). مؤلفه‌های تأثیر گذار بر الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت با توجه به تجربیات دوران دفاع مقدس. مجله سیاست دفاعی، ۷۴: ۴۱-۹.

عیوضی، محمد رحیم. (۱۳۹۵). شش پرسش و پاسخ آینده‌پژوهانه پیرامون سند پایه الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، پنجمین کنفرانس الگوی اسلامی- ایرانی پیشرفت، دانشگاه علم و صنعت ایران، اردیبهشت ۱۳۹۵.

قاضی زاده، سید ضیاء الدین. (۱۳۸۹). الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و نقش نیروهای مسلح. فصلنامه راهبرد دفاعی، سال هشتم، ۳۱: ۶۲-۳۱.

کاپلستون، فردریک. (۱۳۷۶). تاریخ فلسفه. ترجمه بهاء‌الدین خرمشاهی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی و انتشارات سروش .

کرامت زاده، عبدالمجید. (۱۳۸۷). تفکر راهبردی و آینده پژوهی، مجله سیاست دفاعی، ۱۶(۶۲).

محمدی ری شهری، محمد. (۱۳۷۸). میزان الحکمه. قم: مؤسسه دارالحدیث.

مصباح یزدی، محمد تقی. (۱۳۷۸). آموزش فلسفه. تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل. مقام معظم رهبری، بیانات در دانشگاه سمنان، وبگاه مقام معظم رهبری، (۱۳۸۵/۸/۱۸).

مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار استادان و دانشجویان استان کردستان، وبگاه مقام معظم رهبری، (۱۳۸۸/۲/۲۷).

مقام معظم رهبری، بیانات در دیدار استادان و دانشجویان دانشگاه فردوسی مشهد، وبگاه مقام معظم رهبری، (۱۳۸۶/۲/۲۵).

مقام معظم رهبری، بیانات در نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی، وبگاه مقام معظم رهبری (۱۳۸۹/۹/۱۰).

میر معزی، سید حسین. (۱۳۸۹). الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت محصول اسلامی سازی علوم انسانی. نخستین نشست اندیشه‌های راهبردی الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، دبیرخانه نشست اندیشه‌های راهبردی.

میرمعزی، سید حسین (۱۳۹۱). الگوی اسلامی - ایرانی پیشرفت و اسلامی‌سازی علوم انسانی، ماهنامه زمانه، شماره ۷.

Sturdivant, P. F. (1977), *Business and Society: A Managerial Approach*, New York, Richard D. Irwin.

Cambridge Dictionary, Retrieved from: <http://dictionary. Cambridge.org>.

Oxford Dictionary, Retrieved from: <http:// en.oxforddictionaries.com>.

Johnson, G. (2008). A brief history of the idea of progress, *The Occidental Quarterly*, 8(1): 7-16.